

Over zoogdieren uit vergeten boeken

Wie zich heden ten dage wijdt aan een artikel voor Zoogdier of Lutra, omringt zich daarbij doorgaans van een stapeltje recente literatuur zoals *Zoogdieren van West-Europa*, *Gids van de vleermuizen van Europa* of andere overbekende boeken of gidsen. Dat je voor kennis over algemene ecologie of verspreiding wel moet terugvallen op anderen is vanzelfsprekend. Niemand heeft tenslotte op z'n eentje alle uit- hoeken van Europa doorkruist om pakweg de verspreiding van een bepaalde soort na te gaan. Als auteur van een artikel breng je uiteraard graag 'nieuws' (cf. de term 'nieuwsbrief', als titel van veel werkgroep tijdschriften), iets wat onontdekt is dus, door niemand eerder waargenomen, bedacht of onderzocht. Maar of dat 'nieuws' ook werkelijk zo nieuw en nooit eerder ontdekt is?

De oorsprong van de bron

Auteurs van standaardwerken vielen natuurlijk ook zelf terug op literatuur van weer anderen, enzovoort. Op die manier teruggravend kom je in principe uit bij de oorspronkelijke waarnemers of onderzoekers, op wiens labo-, denk- of veldwerk alle inzichten gebaseerd zijn. Hier duikt echter een probleem op: zo zijn er omtrent eender welk onderzoeksthema steeds meer waarnemers en onderzoekers actief (geweest) dan je uit de literatuurlijst van een artikel zou kunnen of durven afleiden. Een bronnenstudie is met andere woorden nooit volledig. Dat heeft verschillende oorzaken. In de meest ruime beschouwing kun je zeggen dat in het collectief geheugen van alle in leven zijnde mensen samen een massa informatie schuilt. Die kan dan wel paraat en betrouwbaar zijn, in de praktijk is ze moeilijk exploiteerbaar en dus niet a priori openbaar. De goudkat op Borneo is een schitterend voorbeeld: her en der beweren ervaren inheemse jagers die te kennen en zelfs - ook recent - waargenomen te hebben, maar leden van Westerse onderzoeksexpedities kregen er nog nooit een te zien, laat staan gevangen. Er is niet eens fotomateriaal beschikbaar van deze soort! Een oud, verformfaaid en verkleurd museumexemplaar vormt zowat het

enige bruikbare aanknopingspunt. Reken maar dat de plaatselijke stammen geen verspreidingsatlas op de plank hebben staan. Midden in een van de meest ontoegankelijke jungles ter wereld en in een moeilijk streekdialect een verbaasde jager gaan vragen wat hij weet over een kat waarvan je niet eens een foto kunt tonen: wie probeert?

Toeval, geluk of volharding?

Anekdotische informatie van zeldzaam en moeilijk waar te nemen gedrag bij zeldzame dieren kan van grote waarde zijn. Door het toevalskarakter ervan gebeuren zo'n waarnemingen meestal door 'gewone mensen'. Die mensen vinden, hen kritisch interviewen en hun waarnemingen nauwkeurig noteren, is een kunst op zich. Helaas ligt de frequentie waarmee dergelijke fenomenen worden waargenomen dikwijls teleurstellend laag. Hoeveel mensen zouden ooit in de vrije natuur van nabij een mopsvleermuis een nachtvlinder hebben zien verschalken? Een klein clubje volhouders wellicht. Soms is het rechtstreeks en in de vrije natuur waarnemen de enige manier om iets over dierlijk gedrag te weten te komen. Een lage waarnemingsfrequentie heeft ook als gevolg dat je voor een compleet overzicht van

"Zoveel onbeschaamdheid verdient kastijding."

de waarnemingen al gauw ver terug in de tijd moet. Daar wringt precies het schoentje: waarnemingen van ver terug in de tijd zijn dikwijls enkel nog te vinden in literatuur van ver terug in de tijd: oude boeken of tijdschriften dus. Omdat de inhoud ervan om één of andere reden dikwijls niet in moderne naslagwerken terecht kwam, zijn ze dus wel nog 'beschikbaar', maar spelen ze niet mee in lopende discussies. Anekdoten zitten ook soms verborgen in boeken waarvan het onderwerp dat helemaal niet laat vermoeden.

Oud of verouderd?

Oude literatuur heeft last van enkele grote nadelen. Ze oogt dikwijls snel 'verouderd' of 'onbruikbaar'. Ze is meestal in een moeilijke taal geschreven; in het ergste geval is dat Latijn, spijkerschrift of Hiërogliefen! De oplage van oude boeken is meestal klein, waardoor ze moeilijk te vinden zijn, maar wellicht nog het grootste probleem is dat ze meestal niet zijn opgenomen in bibliografieën, catalogi of, nog erger, in digitale bestanden. Daardoor worden ze vaak simpelweg over het hoofd gezien. Alleen in de traditionele 'fichebakken' kun je ze dan nog terugvinden. Aan het digitaliseren van deze fiches wordt momenteel door alle bibliotheken wereldwijd erg hard gewerkt, maar dikwijls ontbreken budgetten of mankracht om het werk snel te laten vorderen.

Over die moeilijk te vinden boeken wil ik het verder hebben. Heel af en toe kun je zelf zo'n boek op de kop tikken in een winkeltje of op

een markt, maar het best ga je zoeken in de archieven of bibliotheken van abdijen, kastelen of universiteiten. Om u te laten meegenieten van de uitzonderlijke verhalen die deze boeken dikwijls herbergen, start in dit nummer van Zoogdier de reeks: Uit de oude doos. Over zoogdieren uit vergeten boeken.

"Zo slecht het beest kon lopen, zo goed kon het bijten."

Alphonse Toussenel: politicus, filosoof en...jager!

Een eerste boek dat ik ooit op de kop tikte, dateert van 1847 en is geschreven door de Fransman Alphonse Toussenel. Het heette oorspronkelijk 'L'Esprit des bêtes, zoologie passionnelle.', maar werd in 1868 heruitgegeven onder de titel: 'L'Esprit des bêtes'.

Toussenel was - behalve politicus en filosoof - gedurende zijn hele leven een verwoed jager. Op die manier deed hij een ontzaglijke hoeveelheid ervaring op. Zijn boek 'L'Esprit des bêtes' bevat uitgebreide, vaak prozaïsch geschreven - maar daarom niet minder wetenschappelijke - soortbesprekingen van een 30-tal zoogdiersoorten. Daarnaast bevat het boek enkele hoofdstukken omtrent gedomesticeerde

dieren. Aan de zeezoogdieren en de vleermuizen worden uitgebreide aparte hoofdstukken gewijd. De soortbesprekingen bevatten zowel algemene ecologie, gegevens over verspreiding als het relaas van ervaringen van de auteur.

Lynxen in Frankrijk: uitgestorven of uitgeroeid?

De gegevens over verspreiding zijn soms gebaseerd op mondelinge mededelingen. Zo schrijft Toussenel over de Lynx:

« Quant au lynx, le moule est siprès de ses fins qu'il est parfaitement inutile de prêcher contre lui la croisade. M. de Buffon avait déjà rayé le lynx de la liste des bêtes nationales, vers la fin

du siècle dernier. Cependant l'histoire et la statistique de la destruction des animaux nuisible prouvent qu'il en a été tué encore quelques-uns depuis cette époque. Marolles fait mention d'un lynx natif d'Auvergne, tué en 1788 dans la plaine de Saint-Flour. Des chasseurs des Hautes-Alpes et des Hautes-Pyrénées m'ont affirmé en avoir revu de nos jours. Ainsi, les rares survivants de cette race proscrite auraient, suivant l'usage, déserté les pays montagneux de l'intérieur, le Cantal, les Cévennes, pour aller demander un refuge aux gorges boisées des chaînes de la frontière, où ils se maintiendraient encore et d'où ils disparaîtraient un matin sans prévenir personne. Au surplus, la chasse du lynx ou Loup-cervier n'avait rien d'intéressant et je ne la regrette pas. »

“Wat betreft de lynx, die sukkel staat zo dicht bij zijn einde dat het volledig nutteloos is om tegen hem nog de kruistocht te preken. M. de Buffon had de lynx al geschrapt uit de lijst van inheemse dieren op het einde van de vorige eeuw. Verhalen en statistieken over de verdelging van schadelijke diersoorten bewijzen dat er sindsdien toch nog enkele (lynxen) gedood zijn. Marolles maakt melding van een pasgeboren lynx in de Auvergne, die werd gedood in 1788 op de vlakte van Saint-Flour. Jagers uit de Hoge Alpen en de Hoge Pyreneeën hebben me bevestigd dat ze er dezer dagen nog gezien hebben. Het lijkt erop dat de zeldzame overlevenden van deze vogelvrij verklaarde soort de berggebieden in het binnenland, zoals de Cantal en de Cévennes, verlaten hebben, en - zoals dat de gewoonte is - hun toevlucht hebben gezocht tot de ravijnbossen van de bergketens langs de grens, waar ze zich nu nog handhaven, maar op een morgen onaangekondigd zullen verdwijnen. De lynxenjacht (loup-cervier: 'hertenwolf') had trouwens niks interessants en ik heb er dan ook geen spijt van.“ Over het jachtgedrag van de lynx schrijft Toussenel : « Il se postait sur le passage de ces bêtes, quand elles se rendaient à l'abreuvoir ou au gagnage, s'embusquait sur les branches comme l'Ours, le Glouton, Le Kinkajou, et de là, se laissait tomber sur sa proie qu'il saisissait par la partie supérieure du col, et qu'il dévorait vive, lui déchirant les chairs par lambeaux et lui suçant le sang. »

“Hij vatte post op een wildwissel waarlangs dieren passeren op weg naar hun drinkplaats of graasgebied, legde zich - zoals beren, veelvraten of kinkajous - in een hinderlaag op een boomtak en liet zich daaruit neervallen op z'n prooi, die hij bij de bovenkant van de hals vast-

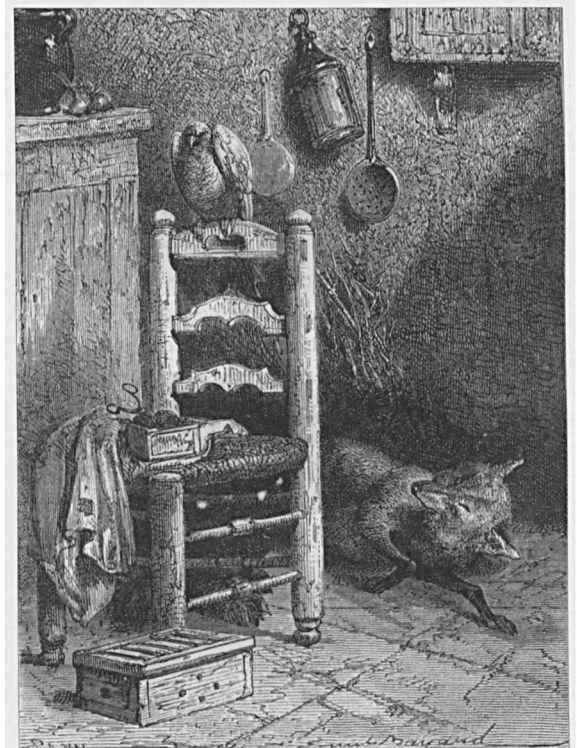
greep en levend verslond door stukken vlees los te scheuren en het bloed uit te zuigen” Toussenel heeft dus geen goed woord over voor de lynx, en laat geen woord onbenut om de nutteloosheid en de bloeddorstigheid van dit roofdier te beschrijven. Hij besluit het hoofdstuk met de frase: “ Qui regrette le lynx?”. Wie rouwt om de lynx?

Onschuldige, nuttige vleermuizen

In schril contrast met de tirade tegen de lynx staat het verheerlijken van... de vleermuizen! Onthoud dat deze tekst werd geschreven door een Franse jager in 1847.

«Remarquez bien cette circonstance: la Chauve-souris est une bête innocente!!! La est le mot de l'énigme. La Chauve-souris est une bête innocente, plus qu'innocente, utile, et qui continue le service de l'Hirondelle interrompu par la nuit. La Chauve-souris fait la guerre à tous les insectes et à toutes les vermines nocturnes qui affligent l'humanité et ses arbres de fruit. »

“Onthoud dit goed: de vleermuis is een onschuldig dier!!! Dat is de oplossing van het raadsel. De vleermuis is een onschuldig (onschadelijk) dier, meer nog dan onschuldig, nuttig, en hij zet de dienst van de zwaluw, die 's nachts stopt, voort. De vleermuis heeft de oorlog verklaard aan alle insecten en aan al het

“Het listige dier had zijn kop gedraaid.”

nachtelijke venijn dat de mensheid en zijn fruitbomen belaagt.”

Een opmerkelijke passage in het hoofdstuk over vleermuizen handelt over hun zintuigen:

« Le caractère d'universelle anomalie et de monstruosité qui s'observe dans la conformation de la Chauve-souris, ces interventions bizarres de sens qui permettent à la vilaine bête d'entendre avec le nez, de voir avec les oreilles, s'expliquent par la subversion d'idées, par le dérèglements intellectuels que ce moule fantastique est chargé de symboliser. »

“De alom uitzonderlijke vreemdheid en het monsterlijke karakter dat de lichaamsbouw van een vleermuis uitstraalt, zijn bizarre gedrag en zintuigen die dit ondeugend beestje toelaten te horen met z'n neus en te zien met z'n oren, verklaren zich in het feit dat deze fantastische kluns het symbool is van de omverwerping van ideeën en de intellectuele ontregeling.”

Van waar Toussenel deze wijsheid - of zijn het veronderstellingen? – haalt, dat is gissen.

Het is natuurlijk niet mogelijk het ganse boek uitgebreid te bespreken, daarvoor is het voor het lezerspubliek van Zoogdier een veel te interessant werk. Naast dus enkele gedomesticeerde dieren bespreekt de auteur deze soorten of soortengroepen uitgebreid, in volgorde:

- De 'weerspannige dieren': het everzwijn, het edelhert, het damhert en het ree.
- De 'herkauwers van kliffen': de steenbok, de gems, l'isard (?) en de moeflon.
- De knaagdieren: de haas, het konijn, de eekhoorn, de bever, de marmot en de vleermuizen.
- De zeezoogdieren: de baleinwalvissen, dolfijnen en de zeehonden.
- Afzonderlijk: de otter en de wolf
- De 'te bestrijden dieren': de rat, de hamster, de slaapmuizen, de mol, de spitsmuis (-zen), de desman, de egel, de kleine marterachtigen (die hij 'les bêtes puantes' noemt: stinkdieren), de das, de vos en de bruine beer.

Opvallend is dus dat de auteur de otter en de wolf niet als 'te bestrijden dieren' aanmerkt.

In zijn bestrijdingsdrang is de auteur heel helder: hij beschouwt het bestrijden van schadelijke diersoorten als een Goddelijke plicht van de mens, een onderdeel van de evolutie richting een wereld waarin de mens door geen enkel dier meer bedreigd wordt. Tja, in 1847 dacht wellicht bijna iedereen er zo over.

Bob Vandendriessche